

College voor Toetsen en Examens

LATIJNSE TAAL EN CULTUUR VWO

SYLLABUS CENTRAAL
EXAMEN 2023

Versie 2, 21 juni 2021

INHOUD

Voorwoord	4
1 Examenstof van het centraal examen	5
2 Specificatie examenstof van het centraal examen	6
3 Het centraal examen	10
3.1 Zittingen centraal examen	10
3.2 Hulpmiddelen	10
Bijlage 1. Examenprogramma Latijnse taal en cultuur vwo	11
Bijlage 2. De plaats van Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur in de profielen	13
Bijlage 3. De minimumlijst Latijn	14
Deel I Vormleer	14
Deel II Syntaxis	17
Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve middelen	19
APPENDIX	30

Verantwoording:

© 2021 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Latijnse Taal en Cultuur (LTC) voor het examenjaar 2023. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie LTC van het CvTE en de constructiegroep LTC van Cito, en na raadpleging van SLO en universitaire specialist(en) door het CvTE vastgesteld.

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2023. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken.

Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs.

De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2022 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B¹ (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het College voor Toetsen en Examens maakt een specificatie bekend van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de komende jaren zijn:

2023	2024	2025
Epiek: Ovidius	Livius	Vergilius

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Latijnse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Latijnse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen).

Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Kernauteur: Ovidius
Genre: Epos

A. TEKSTEN

Aanbevolen editie: *Metamorphoses*, ed. R. Tarrant, *P. Ovidi Nasonis Metamorphoses*, Oxford 2004 (OCT).
Rode draad: misleiding en misverstand

1 Pensum

(De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

Metamorphoses

*2.534-632	Corvus en Cornix: straf voor wie de waarheid spreekt
2.680-707	Battus' verraad gestraft
*2.708-796	Aglauros perst Mercurius af; Minerva laat Jaloezie op haar los
2.797-835	Aglauros gestraft voor haar afpersing
3.256-315	Semele bedrogen door Hera
3.351-401	Hera misleid door Echo; misverstand tussen Echo en Narcissus
*3.402-510	Narcissus in verwarring door zijn spiegelbeeld
4.55-166	Pyramus en Thisbe: dood door misverstand
*7.661-689	Cephalus onthaald op Aegina
7.690-752	Cephalus vermomt zich en stelt Procris op de proef
*7.753-793	Uitweiding over Cephalus' hond Lelaps
7.794-863	Cephalus doodt Procris door misverstand op misverstand
<i>(t/m memorabat)</i>	
*8.879-9.100	Acheloüs wordt ondanks zijn misleiding door Hercules verslagen
9.101-162	Hercules doodt Nessus, die dankzij bedrog wraak neemt
*9.163-234	Hercules noemt zijn heldendaden op en doodt de onschuldige Lichas
*9.235-284	Hercules' apotheose; overgang naar zijn geboorteverhaal
9.285-323	Hercules' moeizame geboorte loopt dankzij een list goed af
*11.573-649	Juno wil Alcyone laten weten dat haar man Ceyx is verdronken
11.650-670	Morpheus neemt de gedaante van Ceyx aan en bezoekt Alcyone
*11.671-709	Alcyone rouwt
11.710-748	Alcyone met Ceyx herenigd
12.39-63	Fama

Teksten ter vergelijking:

- *Ovidius, *Ars Amatoria* 3.685-746: Cephalus en Procris
- *Homerus, *Odyssee* 19.535-569: De twee droompoorten
- *Vergilius, *Aeneis* 4.174-188: Fama

2 Genre: het epos

1. Definitie en kenmerken van het genre

Het epos is een lang verhalend gedicht geschreven in de dactylische hexameter. Hoofdpersonen in een epos zijn helden uit het verleden, maar ook de goden spelen een belangrijke rol: zij sturen de handeling of nemen er zelfs aan deel.

2. Ontstaan en ontwikkeling van het genre

Het Griekse epos

De oudste Griekse epen zijn de *Ilias* en de *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus en waarschijnlijk in de achtste eeuw v. Chr. ontstaan als resultaat van een lange traditie van mondelinge poëzie, beoefend door beroepszangers. De twee werken vormen het uitgangspunt voor de verdere ontwikkeling van de Griekse en Romeinse epische poëzie.

Tijdens het hellenisme (vanaf de derde eeuw v. Chr.) krijgt het epische genre een ander karakter. Met name in Alexandrië, in die tijd het centrum van dichtkunst en wetenschap, schrijven dichters epische poëzie

die gericht is op een select publiek van literaire fijnproevers. De eisen die aan dit lezerspubliek worden gesteld, zijn vertrouwdheid met de bestaande literatuur en interesse in de wijze waarop deze traditie wordt vernieuwd. Verder wordt in het nieuwe epos het menselijk handelen niet meer vooral door goden bepaald, maar verschuift de aandacht naar menselijke motieven en emoties.

De Alexandrijnse dichters hebben grote invloed uitgeoefend op de Romeinse dichters. Hun geleerde poëzie en de aandacht voor menselijke emoties vinden we terug bij onder andere Vergilius en Ovidius.

Het Romeinse epos

In de derde eeuw v. Chr. wordt de *Odyssee* in het Latijn vertaald door Livius Andronicus, wiens werken traditioneel beschouwd worden als het startpunt van de Romeinse literatuur. De Romeinse dichters nemen de Griekse dichtkunst als voorbeeld (*imitatio*) en laten in hun eigen werk een creatieve receptie van deze modellen zien (*aemulatio*). Vanaf de eerste eeuw v. Chr. wordt in Rome naast het mythologisch/historisch epos ook het didactisch epos populair, dat wat betreft stijl en metrum binnen het epische genre past, maar wel een heel andere inhoud heeft. T. Lucretius Carus (ca. 94-55 v. Chr.) geeft bijvoorbeeld in zijn leerdicht *De Rerum Natura* een uiteenzetting van de leer van de Griekse filosoof Epicurus.

Het Romeinse epos bereikt een hoogtepunt in de *Aeneis* van P. Vergilius Maro (70-19 v. Chr.). Dit werk vertelt over de avonturen van de held Aeneas, de legendarische grondlegger van Rome.

3. Ovidius' *Metamorphoses*

Een bijzondere plaats in de geschiedenis van het Romeinse epos wordt ingenomen door de *Metamorphoses* van Ovidius, een verzameling van circa 250 korte verhalen over gedaanteveranderingen. In het proemium van de *Metamorphoses* plaatst Ovidius zich in de traditie van het homerische epos. Door het metrum (dactylische hexameter), de lengte (ruim 12.000 verzen) en tot op zekere hoogte ook door het onderwerp (helden en goden), vertoont het werk kenmerken van het genre epos. Maar een belangrijk verschil tussen het homerische epos en de *Metamorphoses* is dat de *Metamorphoses* niet bestaat uit een doorlopend verhaal over één thema (zoals in de *Odyssee*, "de terugkeer van Odysseus"), maar uit een groot aantal kleinere verhalen. Een ander verschil met de epen van Homerus is dat Ovidius laat zien een opgeleid en literair geschoold dichter te zijn: hij is een *poeta doctus*, d.w.z. dat hij zich richt tot een ontwikkeld en deskundig publiek (zie verder onder 3a). Bovendien zijn de personages in zijn verhalen weliswaar helden, goden en andere legendarische figuren, maar is hun gedrag meestal niet verheven. In zijn weinig serieuze afbeelding van de goden en de moreel vaak niet al te verheffende activiteiten van de personages voldoet het werk dan ook zeker niet aan de criteria van het genre epos. Daarom wordt de *Metamorphoses* wel getypeerd als een speelse variant op het epos; het is ook wel een "anti-epos" of een "metamorfose van de epische traditie" genoemd.

3a. De verteller

In de *Metamorphoses* is voornamelijk de dichter aan het woord als alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Regelmatig treedt een personage als verteller op, waardoor er een verhaal binnen een verhaal ontstaat (raamvertelling). Op die manier kan de dichter een verhaal geheel of gedeeltelijk vanuit een ander perspectief laten vertellen.

Ovidius is een *poeta doctus*. Dat blijkt onder andere uit het veelvuldige gebruik van stilistische middelen, verouderde en zelfbedachte woorden, minder gebruikelijke grammaticale constructies en geleerde omschrijvingen met behulp van minder bekende mythologische en geografische details. Daarnaast is de *Metamorphoses* sterk intertekstueel: Ovidius verwijst voortdurend naar andere beroemde Griekse en Latijnse versies van de verhalen die hij vertelt. Verder komen in veel verhalen aetiologische elementen voor: deze verhalen geven een verklaring voor het ontstaan van bijvoorbeeld een aardrijkskundige naam of een verschijnsel in de natuur.

3b. Specifieke structurelementen

De *Metamorphoses* bestaat niet uit een doorlopend verhaal over één thema, maar uit een geraffineerde aaneenrijging van een groot aantal kleinere verhalen over verschillende thema's. Toch heeft de tekst wel een zekere eenheid, doordat de verhalen altijd een gedaanteverandering bevatten.

De eenheid wordt verder versterkt door de chronologische opbouw: boek I begint met het ontstaan van de wereld en de eerste mensengeslachten, boek XV eindigt in de tijd van Ovidius met de apotheose van Julius Caesar en heilwensen voor Augustus. Daartussen vertelt Ovidius verhalen over Griekse goden en helden en verhalen uit de "historische" periode van de Romeinen, beginnend bij de Trojecyclus (Aeneas geldt als de stamvader van de Romeinen). Zo is het werk een doorlopende geschiedenis over verandering.

3c. Centrale thema's

Naast het voornaamste centrale thema van de gedaanteveranderingen is nog een aantal terugkerende thema's aan te wijzen in de *Metamorphoses*. Een daarvan is de verhouding tussen goden en mensen. De goden zijn verantwoordelijk voor de gedaanteveranderingen, waarmee zij mensen kunnen belonen of straffen, maar er zijn ook gevallen van willekeur tegen onschuldigen, waarbij de goden zich van hun immorele kant laten zien. Het is ook opvallend hoe vaak in de verhalen sprake is van misleiding en misverstand, die passen bij het karakter van de *Metamorphoses*; Ovidius zet deze elementen in om de tragiek van een bepaalde situatie te vergroten of een verhaal een onverwachte wending te geven.

3 Taal en stijl

De CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) vormt het uitgangspunt bij de op het centraal examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst.

B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

1. Ovidius' leven en werk

1a. Ovidius' leven

De belangrijkste bron voor het leven van Ovidius is zijn eigen poëzie. Publius Ovidius Naso werd geboren te Sulmo (het huidige Sulmona in Midden-Italië) in 43 v. Chr. Zijn familie was bemiddeld, maar niet van adel. Hij bezocht samen met zijn broer de beste scholen in Rome, waar hij onderwijs kreeg in de retorica, als start voor een politieke carrière. Hij eindigde zijn studie, net als veel welgestelde jongeren in zijn tijd, met een reis naar Athene. Na terugkeer besloot hij zijn nauwelijks begonnen politieke loopbaan te verlaten om zich geheel aan de dichtkunst te kunnen wijden. Hij nam als gevierd dichter deel aan het openbare leven en zijn voorlezingen uit eigen werk waren zeer populair; ook onderhield hij contact met collega-dichters. Ovidius is driemaal getrouwd geweest. Zijn derde vrouw bleef achter in Rome toen hij in het jaar 8 n. Chr., op het hoogtepunt van zijn roem, door keizer Augustus plotseling verbannen werd naar Tomi aan de Zwarte Zee. De exacte reden voor Ovidius' verbanning is onduidelijk en het wordt door sommige geleerden ook betwijfeld of hij inderdaad verbannen is (zie verder onder "de historische context"). Uit verbittering over zijn verbanning verbrandde hij, naar hij zelf in zijn poëzie beweert, het manuscript van de *Metamorphoses*. Het werk bleef echter bewaard door de vele kopieën die al in omloop waren. Ovidius stierf waarschijnlijk in Tomi in 17 of 18 n. Chr.

1b. Ovidius' werken

Ovidius' belangrijkste werk is de *Metamorphoses*, zijn enige werk in hexameters. Zijn bekendste andere werken, allemaal in dichtvorm, zijn:

- *Amores*, elegische liefdesgedichten waarin Ovidius zijn fictieve geliefde, Corinna, bezingt.
- *Heroides*, brieven van mythologische vrouwen aan hun afwezige echtgenoot of minnaar, in enkele gevallen met brief van de man erbij.
- *Ars Amatoria*, waarin voorschriften worden gegeven voor het bereiken van succes in de liefde.
- *Remedia Amoris*, waarin (genees)middelen tegen de liefde worden aangereikt.
- *Fasti*, een kalender van het Romeinse jaar met beschrijvingen van feesten, religieuze rituelen en legenden. In de zes overgeleverde boeken worden de maanden januari t/m juni behandeld. Waarschijnlijk heeft Ovidius het werk nooit voltooid. Het werk is na Ovidius' dood gepubliceerd.
- *Tristia*, treurzangen vol zelfbeklag over zijn verbanning.
- *Epistulae ex Ponto*, brieven over zijn heimwee.

1c. Waardering in latere tijd

Ovidius heeft grote bewondering geogst en een enorme invloed gehad op de literatuur en beeldende kunst. In de Middeleeuwen werden de verhalen van Ovidius veel gelezen, maar die pasten niet bij de moraal van die tijd. Daarom bedacht men allegorische verklaringen en werd aan veel verhalen een moreel acceptabele interpretatie gegeven (een voorbeeld daarvan is *L'Ovide moralisé*, begin 14e eeuw). In de Renaissance werden de *Metamorphoses* nog steeds veel gelezen, ook in korte samenvattingen. Vanaf die tijd zien we dat de *Metamorphoses* ook een grote inspiratiebron vormen voor de beeldende kunst.

2. De historische context

In de tijd van Ovidius had Augustus door de vestiging van het principaat een einde gemaakt aan een langdurige periode van burgeroorlogen. Hij bracht vrede en welvaart (de *Pax Augusta*), voerde hervormingen door op sociaal en religieus gebied, en zorgde voor wetten die het traditionele gezin

beschermden (waaronder een wet tegen overspel). Hij wilde ook graag dat de waardering voor de oude Romeinse tradities in de literatuur tot uiting zou komen. Vergilius deed dit met zijn *Aeneis*, de lyrische dichter Horatius prees de *virtus Romana*, de geschiedschrijver Livius stimuleerde het nationaal bewustzijn door het Romeinse verleden te idealiseren. Deze bijval uit de literaire wereld ging soms over in verering van de keizer.

Anders dan bij veel van zijn collega-schrijvers en kunstenaars, die de gevolgen van de burgeroorlogen aan den lijve hadden ondervonden, speelt in het werk van Ovidius de bewondering voor de keizer slechts een kleine rol. Zijn werk kon in sommige opzichten zelfs als ondermijnd voor de politiek van Augustus worden ervaren. Augustus zal bijvoorbeeld weinig waardering gehad hebben voor het gebrek aan decorum dat goden en helden in de *Metamorphoses* vertonen, het voortdurende overspel en het uitweiden over de minder voorbeeldige daden uit het roemrijke verleden van Rome.

Dit alles kan echter nauwelijks verklaren waarom Ovidius werd verbannen. Ovidius zelf geeft als redenen voor zijn verbanning 'een gedicht en een vergissing' op (*carmen et error*, *Tristia* 2.207). Waarin de *error* precies bestond, blijft vaag. Er zijn in de *Tristia* enkele toespelingen dat Ovidius iets heeft gezien wat niet voor zijn ogen bestemd was, maar Ovidius zegt zijn lezers bewust niet verder te willen informeren. Over het *carmen* als reden van zijn verbanning is Ovidius wel expliciet: de *Ars Amatoria* heeft door haar amorele karakter zelfs zozeer Augustus' woede gewekt, dat het werk uit de openbare bibliotheken werd verwijderd. Door al deze onduidelijkheden omtrent Ovidius' veroordeling en omdat de verbanning in geen enkele andere bron wordt genoemd, wordt er door sommige geleerden aan de historische realiteit ervan getwijfeld. Het zou dan een literaire fictie kunnen zijn, die Ovidius de mogelijkheid bood een nieuw literair genre, ballingschapspoëzie, te introduceren.

C EINDTERMEN

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3 HET CENTRAAL EXAMEN

3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

3.2 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA LATIJNSE TAAL EN CULTUUR VWO

Latijnse taal en cultuur (LTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (subdomein 1) en antieke cultuur (subdomein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Latijnse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Latijnse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen).

Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

- 1 De kandidaat kan zijn begrip van Latijnse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:
 - een ongeziene passage te vertalen;
 - een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief;
 - een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

subdomein 2: (alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur

- 2 De kandidaat kan:
 - antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;
 - antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

- 3 De kandidaat kan door de bestudering van de Latijnse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:
 - onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
 - de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.
- 4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*
De kandidaat kan:
 - voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;
 - cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

- 5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).
- 6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*
De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

- 7 De kandidaat kan:
 - doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
 - (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
 - gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij LTC;
 - adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
 - bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR EN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST LATIJN

NB De minimumlijst Latijn is aangepast en geldt met ingang van 2015.

De minimumlijst Latijn bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III stilistische, narratologische en argumentatieve middelen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Latijn hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

DEEL I VORMLEER

1 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van de:

- a-stammen
- o-stammen, inclusief *vir* en het type *puer* en *magister*
- medeklinkerstammen, inclusief de genitivus op *-ium* en de verbuiging van *mare*
- u-stammen, exclusief het onzijdig
- e-stammen.

De verbuiging/uitgangen van *vis*, *Iuppiter* en *domus*.

De locativi *domi* en *Romae*.

De geslachtsregels van de a-, o-, u- en e-stammen, inclusief de uitzonderingen *manus* en *domus*.

Van de medeklinkerstammen de regels:

- mannelijk op *-or*
- vrouwelijk op *-tas*, *-io* en *-x*
- onzijdig op *-us* en *-men*.

De vocativus, inclusief het type *fili*.

Voor de accusativus meervoud mannelijk/vrouwelijk van zelfstandige naamwoorden van de derde declinatie op *-is* (type *hostis*) wordt in het tekstboekje van het CE altijd de uitgang *-es* afgedrukt, ook wanneer de aanbevolen editie de uitgang *-is* heeft.

2 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- o- / a-stammen, inclusief het type *pulcher* en *miser*
- medeklinkerstammen van drie, twee en één uitgang.

De vorming en verbuiging van de vergrotende trap op *-ior* en *-ius*.

De vorming en verbuiging van de overtreffende trap op *-issimus*, *-errimus* en *-illimus*.

De vorming en verbuiging van vergrotende en overtreffende trap van *bonus*, *malus*, *magnus*, *parvus* en *multus*.

Voor de accusativus meervoud mannelijk/vrouwelijk van bijvoeglijke naamwoorden van de derde declinatie op *-is* (type *gravis*) wordt in het tekstboekje van het CE altijd de uitgang *-es* afgedrukt, ook wanneer de aanbevolen editie de uitgang *-is* heeft.

3 Bijwoorden

De vorming op *-e* en *-(i)ter*.

De vorming van de vergrotende trap op *-ius*.

De vorming van de overtreffende trap op *-e*.

4 Telwoorden

De verbuiging van *unus*, *duo* en *tres*.

5 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, met uitzondering van de genitivus obiectivus *mei*, *tui*, *nostris*, *vestri*.

6 Werkwoorden

De vervoeging van de:

- a-stammen
- e-stammen
- i-stammen
- medeklinkerstammen
- gemengde stammen.

Actief, passief en (semi)deponens.

Indicativus en coniunctivus.

Imperativus tweede persoon (exclusief de zgn. imperativus futuri [type *vocato*] en de imperativus passief; dit impliceert tevens dat de imperativus van deponentia niet bekend wordt verondersteld).

Praesens, imperfectum, futurum, perfectum, plusquamperfectum en futurum exactum.

Infinitivus, participium, gerundium en gerundivum:

- de infinitivus praesens actief, praesens passief, futurum actief, perfectum actief, perfectum passief
- het participium praesens actief, futurum actief, perfectum passief
- het gerundium
- het gerundivum.

De vervoeging van de onregelmatige werkwoorden, inclusief de stamtijden:

- *velle*, *nolle*
- *esse*, *posse*, *fieri*
- *ire* en *ferre*, inclusief de samenstellingen met voorzetsels
- de onvolledige werkwoorden: *memini* en *odi*
- de semi-deponentia *audere* en *solere*
- de vormen: *inquit* en *ait*.

Perfectum actief:

- *-vi*
- *-ui*
- *-i*, *-si*, *-xi*, *-psi*
- uitgang *-ēre* in plaats van *-ērunt*
- klankverandering
- reduplicatie.

Participium perfectum passief op:

- -tus
- -sus.

Het perfectum en plusquamperfectum kennen verkorte vormen, waarbij -vi of -ve achter de stam ontbreken.

DEEL II SYNTAXIS

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, met name de vier hieronder genoemde mogelijkheden:
 - genitivus possessivus
 - genitivus partitivus
 - genitivus subiectivus
 - genitivus obiectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- causa met genitivus.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- de handelende persoon bij het gerundivum
- de bezitter bij het werkwoord *esse*
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- als aanvulling bij werkwoorden.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- bijwoordelijke bepaling tijdsduur en afstand
- de accusativi van richting *Romam* en *domum*
- als aanvulling bij werkwoorden (bijv. met een dubbele accusativus)
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in de a.c.i.
- accusativus respectus
- na voorzetsels.

Ablativus:

- bijwoordelijke bepaling van plaats, tijd, middel, reden, wijze, maat, verwijdering en vergelijking
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- in de ablativus absolutus constructie
- na voorzetsels.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

3 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

4 Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

5 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik van quam dan wel de ablativus van vergelijking na een vergrotende trap.

Het gebruik en de betekenis van de overtreffende trap: de betekenissen "-ste" en "zeer".

Het gebruik van quam met een overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

6 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting.

7 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het begrip (semi)deponens.

Gebruik van de tijden:

- het praesens (kernbetekenis: gelijktijdig aan het heden). In een verhalende passage kan het praesens gebruikt worden om een gebeurtenis uit het verleden aan te duiden (praesens historicum).
- het imperfectum (kernbetekenis: gelijktijdig aan een moment (of een periode) in het verleden). In een verhalende passage duidt een imperfectum meestal een voortdurende situatie in het verhaal aan. Soms blijkt uit het vervolg van het verhaal dat deze situatie "mislukt" of niet tot een einde gebracht wordt (poging). Het imperfectum wordt ook gebruikt om kenmerken van personen of dingen uit het verleden te beschrijven. Voorbeelden zijn een beschrijving van de achtergrond waartegen het verhaal zich afspeelt of een gewoonte van een persoon uit het verleden.
- het perfectum (kernbetekenis: voortijdig aan het heden). In een verhalende passage duidt een perfectum een gebeurtenis in het verhaal aan.

modus coniunctivus

- in hoofdzinnen: aansporing, verbod (coni. praes. en perf.), twijfel (dubitativus van heden en verleden), vervulbare en onvervulbare wens, mogelijkheid (potentialis van heden en verleden), irrealis van heden en verleden.
- in conditionele bijzinnen: mogelijkheid, irrealis van heden en verleden.
- in betrekkelijke bijzinnen: finaal, causaal en consecutief/definiërend.
- in de indirecte vraag.
- na de voegwoorden cum, ut en ne.
- in bijzinnen van de indirecte rede.

Het gebruik van de coniunctivus in causale bijzinnen die met quia en quod worden ingeleid (subjectieve redenen), wordt niet bekend verondersteld.

infinitivus

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid) en natijdig(heid).
- de infinitivus in de a.c.i. en n.c.i.

participium

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid) en natijdig(heid).
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruikt.

- in de ablativus absolutus.
- het participium futurum actief met doelaangevende betekenis.
- het participium futurum actief in combinatie met vormen van *esse* als een omschrijvend futurum (*coniugatio periphrastica*).
- het dominant gebruik van het participium.

Gerundium

Gerundivum

- het gerundivum als naamwoordelijk deel van het gezegde als gerundivum van verplichting, inclusief de vertaling kunnen en mogen (in geval van ontkenningen).
- het dominant gebruik van het gerundivum, namelijk in de zgn. gerundivumconstructie.

8 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief de vraagpartikels *num, nonne, -ne* en *utrum / -ne ... an*.

DEEL III LITERAIRE TERMEN: STILISTISCHE, NARRATOLOGISCHE EN ARGUMENTATIEVE MIDDELEN

N.B. Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

1. Stilistische begrippen

Afgebeelde Zie vergelijking.

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

magno cum murmure montis

met luid gerommel van de berg

Vergilius, *Aeneis* 1.55

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel

dag brood op de tafel

dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

Ille mi par esse deo videtur,

ille, si fas est, superare divos

Hij lijkt mij gelijk te zijn aan een god,

hij (lijkt mij), als men dit mag zeggen, de goden te overtreffen

Catullus, *Carmen* 51.1-2

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Scelestā, vae te, quae tibi manet vita?

Quis nunc te adibit? **Cui** videberis bella?

Quem nunc amabis? **Cuius** esse diceris?

Quem basiabis? **Cui** labella mordebis?

Misdadige vrouw, wee jou; wat voor leven staat je te wachten?
Wie zal er nu naar je toe komen? **Aan wie** zul je mooi schijnen?
Wie zul je nu liefhebben? **Van wie** zal men zeggen dat je bent?
Wie zul je kussen? **Wie** zul je in zijn lippen bijten?
Catullus, *Carmen* 8.15-18

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

alieni adpetens, **sui** profusus

belust op **andermans vermogen**, verkwistend met **zijn eigen vermogen**
Sallustius, *De coniuratione Catilinae* 5

Asyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

retia rara, plagae, lato venabula ferro

wijdmazige netten [en] strikken [en] breedpuntige speren.

Vergilius, *Aeneis* 4.131

Navem in conspectu nullam, tres litore cervos
prospicit errantes.

Nergens ontwaarde hij een schip, [maar] hij zag op het strand [wel] drie herten zwerven.
Vergilius, *Aeneis* 1.184-185

Beeld Zie vergelijking.

Chiasme De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

N.B. op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

Je moet niet **leven** (a) om te **eten** (b) maar **eten** (b) om te **leven** (a).

Denkend aan de dood (a) kan ik niet slapen (b)
en niet slapend (b) denk ik aan de dood (a)
J.C. Bloem, *Insomnia*

Aeneas **fundantem** (a) **arces** (b) ac **tecta** (b) **novantem** (a)
conspicit.

Hij ziet Aeneas funderingen leggen voor vestingen en huizen bouwen.
Vergilius, *Aeneis* 4.260-261

Climax Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

Hic sunt (...) qui **de nostro omnium interitu**, qui **de huius urbis** atque adeo **de orbis terrarum exitio** cogitent.

Hier bevinden zich (...) degenen die zinnen op **de dood van ons allen, op de ondergang van deze stad, ja, van de hele wereld.**

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.9

Dichterlijk meervoud

In poëzie: het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

nudaque marmoreis percussit **pectora** palmis.

Hij sloeg met marmewitte handen op zijn ontblote **borst**.

Ovidius, *Metamorphoses* 3.481

Enallage

De verbinding van een bijvoeglijk naamwoord met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken licht** om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

splendet **tremulo** sub **lumine** pontus.

De zee glinsterde onder het **trillende licht**.

Vergilius, *Aeneis* 7.9

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Serius egressus vestigia vidit **in alto**
pulvere certa ferae.

Later vertrokken zag hij sporen **in het diepe**
stof, onmiskenbaar van een wild dier.

Ovidius, *Metamorphoses* 4.105-106

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

inslapen (= sterven)

quibus fors corpora dedisset, darent animos.

(Romulus zei) dat ze hun geest moesten geven aan degenen **aan wie het lot hun lichaam had gegeven** (= dat ze diegenen moesten gaan liefhebben die hen geroofd hadden).

Livius, *AUC* 1.9.15

Romulus zegt dit tegen de Sabijnse meisjes die door de Romeinen ontvoerd zijn.

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het "beeld" (zie: vergelijking) uitvoerig wordt uitgewerkt.

Aeneas ziet hoe de Carthagers hard werken aan de bouw van hun nieuwe stad. Dan volgt deze vergelijking.

Qualis apes aestate nova per florea rura
exercet sub sole labor, cum gentis adultos
educunt fetus, aut cum liquentia mella
stipant et dulci distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt venientum, aut agmine
facto ignavum fucos pecus a praesepibus
arcent: fervet opus, redolentque thymo
fragrantia mella.

Zo ook zwoegen in de vroege zomer de bijen op de bloemige velden onder de zon, wanneer zij de jonge volwassen geworden bijen naar buiten brengen of de vloeibare honing persen en de cellen vullen met heerlijke nectar, of als zij de vrachten overnemen van hen die komen aanvliegen of wanneer ze in slagorde geschaard het nutteloos volkje van de darren verdrijven van de korven. Krioelende, gonzende arbeid: de geurige honing ruikt naar tijm.

Vergilius, *Aeneis* 1.430-436

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Hyperbaton De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.

Ante volat comitique timet velut ales ab **alto**
quae teneram prolem produxit in aera **nido**.

Hij vliegt voorop en hij is bezorgd voor zijn metgezel, zoals een vogel die zijn tere jong uit **het hoge nest** laat vliegen.

Ovidius, *Metamorphosen* 8.213-214

N.B. In collocaties als **magno cum murmure** ("met zwaar gedreun", Vergilius, *Aeneis* 1.55) en **commixtis igne tenebris** ("met vuur vermengde duisternis", Vergilius, *Aeneis* 8.255) is geen sprake van hyperbaton. De onderbrekende elementen (*cum, igne*) maken namelijk deel uit van de woordgroep.

Hyperbool Overdrijving.

instar montis equum

een paard zo groot als **een berg**

Vergilius, *Aeneis* 2.15

Litotes De ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt.

Daar ben ik **niet vies** van. (= Dat vind ik heel lekker.)

Haec enim senatus consulta **non ignoro** ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere.

Ik **ben niet onwetend** (= Ik weet heel goed) dat deze senaatsbesluiten altijd geschreven worden door de beste vrienden van degene wiens eer op het spel staat.

Cicero, *Epistula ad Familiares* 15.6

Metafoor Een vorm van beeldspraak waarbij alleen het beeld wordt genoemd (dus *zonder "als", "zoals", "gelijk aan", etc.*).

Hij **zwemt** in het geld.

At regina gravi iam dudum **saucia** cura
vulnus alit venis et caeco carpitur **igne**.

Maar de koningin, al lang **gewond** door hevige liefde, voedt de **wond** met haar bloed en wordt verteerd door onzichtbaar **vuur**.

Vergilius, *Aeneis* 4.1-2

Metonymia De vervanging van een woord door een ander woord uit hetzelfde betekenisveld.

- **Abstractum pro concreto:** een abstract in plaats van een concreet begrip.

cum **desiderio** meo nitenti
carum nescio quid lubet iocari

wanneer mijn stralende **verlangen** (= het meisje naar wie ik verlang) een leuk spelletje wil spelen

Catullus, *Carmen* 2.5-6

- **Naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer.**

Cererem corruptam undis

Ceres (= het graan) bedorven door het water

Vergilius, *Aeneis* 1.177

- **Materiaal in plaats van voorwerp**

inutile **ferrum**

nutteloos **ijzer** (= ijzeren wapen)

Vergilius, *Aeneis* 2.510

- **Pars pro toto:** een deel in plaats van het geheel.

quaerenti et **tectis** urbis sine fine ruenti

zoekend en eindeloos door de **daken** (= huizen) van de stad stormend

Vergilius, *Aeneis* 2.771

Paradox Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn.

Evangelie van Mattheus 20.16

Cum tacent, clamant.

Doordat ze zwijgen, schreeuwen ze luid.

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.21

Cicero bedoelt dat de senatoren door te zwijgen juist heel goed duidelijk maken dat ze Catilina veroordelen.

Parallellisme Het verschijnsel dat twee of meer zinnen of zinsdelen dezelfde structuur hebben.

Spreken is zilver, zwijgen is goud.

(...) qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rem publicam oppugnarint

(...) die gewapend de senaat hebben bezet, de magistraten hebben mishandeld, de republiek hebben aangevallen

Cicero, *Oratio pro Caelio* 1

Patronymicum

Een persoonsnaam die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Tyndaris, dochter van Tyndareüs (= Helena) (Vergilius, *Aeneis* 2.569)

Personificatie

Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

Dulces exuviae, (...) accipite hanc animam

Dierbare kledingstukken, (...) neem mijn leven.

Vergilius, *Aeneis* 4.651-652

Voordat Dido zichzelf doodt, spreekt ze de kledingstukken van Aeneas aan, die hij bij zijn vertrek heeft achtergelaten.

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een **potentiële** kans

deorum immortalium

onsterfelijke goden

Cicero, *Pro Sexto Roscio* 29

Polysyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes*

Et placet **et** video, sed quod video**que** placet**que**
non tamen invenio.

Hij bevalt mij en ik zie hem, maar wat ik zie en wat mij bevalt kan ik toch niet vinden.

Ovidius, *Metamorphosen* 3.446-447

Narcissus is verliefd op zijn eigen spiegelbeeld, maar kan het niet bereiken.

Laudat digitos**que** manus**que**
brachia**que et** nudos media plus parte lacertos.

Hij prijst haar vingers **en** haar handen **en** haar onderarmen **en** haar voor meer dan de helft ontblote bovenarmen.

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?

Hoe lang nog, Catilina, zul jij misbruik maken van ons geduld?

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.1

Sententia

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Homines, dum docent, discunt.

Mensen leren, terwijl zij les geven.

Seneca, *Epistula ad Lucilium* 7.8

Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en **voor niks**

Domum meam maioribus praesidiis **munivi** atque **firmavi**.

Ik heb mijn huis met grotere wachtposten **beveiligd** en **versterkt**.

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.10

Tertium comparationis/punt van overeenkomst

Zie vergelijking.

Tricolon

Een opsomming die bestaat uit drie delen.

Adfuit ille quidem, sed **nec sollemnia verba**
nec laetos vultus nec felix attulit **omen**.

Hij verscheen wel, maar **noch feestelijke woorden,**
noch een vrolijk gezicht, noch een gelukwens bracht
hij mee.

Ovidius, *Metamorphosen* 10.4-5

Vergelijking

Vorm van beeldspraak waarbij afgebeelde en beeld beide worden genoemd (dus *met* "als", "zoals", "gelijk aan" etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. afgebeelde (= persoon/zaak die vergeleken wordt)
2. beeld (= persoon/zaak waarmee vergeleken wordt)
3. punt van overeenkomst/tertium comparationis (= het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen)

De blozende jongen was zo rood **als een kreeft**.

Afgebeelde: de blozende jongen

Beeld: de kreeft

Punt van overeenkomst: het rood zijn

aut quam sidera multa, cum tacet nox,
furtivos hominum vident amores:
tam te basia multa basiare
vesano satis et super Catullo est.

of zoveel sterren als er, wanneer de nacht zwijgt, de heimelijke liefdes van de mensen zien: als je me zoveel kussen geeft, is dat voldoende en meer dan voldoende voor de waanzinnige Catullus.

Catullus, *Carmen* 7.7-10

Afgebeelde:	het aantal kussen dat Catullus van Lesbia krijgt
Beeld:	het aantal sterren aan de hemel
Punt van overeenkomst:	oneindigheid

2. Narratologische begrippen

Alwetende verteller

De vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, achtergronden en het verloop van het verhaal heeft.

Apostrofe

De verteller richt zich rechtstreeks tot een personage of gepersonifieerde zaak in het verhaal.

Quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus?

Hoe was je er toen aan toe, Dido, toen je dergelijke dingen zag?

Vergilius, *Aeneis* 4.408

... Priamique arx alta maneres.

... en dan zou jij nog overeind staan, hoge burcht van Priamus.

Vergilius, *Aeneis* 2.56

Dramatische ironie

Het verschijnsel dat een of meer personages minder kennis van de situatie hebben dan de lezer / het publiek.

Quisquis es, huc exi! Quid me, puer unice, fallis
quove petitus abis? Certe nec forma nec aetas
est mea, quam fugias.

Wie je ook bent, kom hier! Waarom houd je me voor de gek, unieke jongen? Of waar ga je heen terwijl ik naar je verlang? Het is zeker niet mijn schoonheid of mijn leeftijd waar je voor vlucht.

Ovidius, *Metamorphosen* 3.454-456

Narcissus spreekt tot zijn eigen spiegelbeeld zonder dat hij dit zelf in de gaten heeft.

Prospectie (flashforward)

Het vooruitkijken door een personage of de verteller naar latere gebeurtenissen.

Dedit oscula nato
non iterum repetenda suo.

Hij gaf zijn zoon kussen **die niet opnieuw gegeven zouden worden.**

Ovidius, *Metamorphosen* 8.211-212

Daedalus kuste zijn zoon Icarus voordat ze wegvlogen van Kreta. Icarus zou tijdens de vlucht omkomen.

Retrospectie (flashback)

Het terugkijken door een personage of de verteller op gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Stipes erat quem, cum partus enixa iaceret
Thestias, in flammam triplices posuere sorores.

(...)

**Ille diu fuerat penetralibus abditus imis
servatusque tuos, iuvenis, servaverat annos.**

Er was een stuk hout dat de drie schikgodinnen in het vuur hadden gelegd, toen de dochter van Thestius in het kraambed lag.

(...)

Dat had lang achter in een diepe kast verborgen gelegen en doordat het (uit het vuur) gered was, had het jou al die jaren gered, jongen.

Ovidius, *Metamorphosen* 8.451-452; 458-459

Vertellerscommentaar

Het door de alwetende verteller (terloops) geleverde commentaar op gebeurtenissen of personages.

At regina dolos (**quis fallere possit amantem?**)
praesensit

Maar de koningin voorvoelde het bedrog (**wie zou een verliefd mens kunnen misleiden?**)

Vergilius, *Aeneis* 4.296-297

Vertelperspectief

Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Wanneer de woorden van een personage in de directe rede worden weergegeven, is de verteltijd **even lang** als de vertelde tijd.

Wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt, is de verteltijd **korter** dan de vertelde tijd.

Wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp, is de verteltijd **langer** dan de vertelde tijd.

Versnelling: het verteltempo wordt hoger dan in het voorafgaande.

Vertraging: het verteltempo wordt lager dan in het voorafgaande.

Verteltijd De tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd De tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

3. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: **quanto magis** hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit ut solvas quaestionem quam ut proponas?

Want ook jij, die mij om raad vraagt, hebt lang nagedacht of je me wel om raad moest vragen. **Des te meer** moet ik er goed over nadenken, omdat het geven van een oplossing meer tijd vergt dan het stellen van een vraag.

Seneca, Epistula ad Lucilium 48.1

Analogie

Een argumentatie die gebruik maakt van een vergelijkbare situatie.

Ut igitur Athenas et Lacedaemonem Atheniensium Lacedaemoniorumque causa putandum est conditas esse, omniaque quae sint in his urbibus eorum populorum recte esse dicuntur, **sic** quaecumque sunt in omni mundo deorum atque hominum putanda sunt.

Zoals we kunnen veronderstellen dat Athena en Sparta gesticht zijn vanwege de Atheners en Spartanen, en dat men terecht veronderstelt dat alles wat zich in die steden bevindt, eigendom van die volken is, **zo** mag men veronderstellen dat alles wat er in het hele universum bestaat, eigendom van goden en mensen is.

Cicero, De natura deorum 2.154

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Sed ne soli mihi hodie didicerim: (...) Democritus ait (...). Bene et ille, quisquis fuit (...). Egregie hoc tertium Epicurus (...)

Maar om te voorkomen dat ik vandaag niet alleen voor mijzelf geleerd heb: (.) Democritus beweert (...). Een tweede mooie uitspraak is van een onbekende auteur (...). Hier is nog een derde mooie uitspraak. Epicurus zegt (...).

Seneca citeert Democritus, een onbekende auteur en Epicurus om zijn eigen gedachte te bevestigen.

Seneca, Epistula ad Lucilium 7.10-12

Invoeren fictieve spreker

Een opmerking van een denkbeeldige spreker.

Dicet aliquis, "quid mihi prodest philosophia, si fatum est?"

Nu zal iemand opmerken: "Wat heb ik aan filosofie als er een noodlot bestaat?"

Seneca, Epistula ad Lucilium 16.4

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior
premissa minor
conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk
Socrates is een mens
Socrates is sterfelijk

4. Bij pensa met dactylische poëzie

De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter en een dactylische pentameter te scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, pentameter, (elegisch) distichon, elisie, versus spondiacus. Ook wordt bekend verondersteld dat bij naamwoorden van de eerste declinatie de nominativus enkelvoud op een korte -a eindigt, en de ablativus enkelvoud op een lange -a.

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid suggereren, terwijl het veelvuldig voorkomen van dactyli opwindend, luchtig of snelheid kan uitdrukken.

Illud

auditum saxi intellectumque ferarum (5 spondeeën)
sensibus.

Dat is gehoord door rotsen en begrepen door de zintuigen van wilde dieren.

Ovidius, *Metamorphosen* 11.41-43

Quadripedante putrem sonitu quatit ungula campum. (5 dactyli)

De paardenhoef raakt met viervoetig geluid de zandige vlakte.

Vergilius, *Aeneis* 8.596

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (bij teksten in vertaling)

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

- 1 Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
- 2 Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
- 3 In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

APPENDIX

De volgende stamtijden en de daarvan afgeleide composita worden bekend verondersteld (vormen die met een asterisk [*] zijn gemarkeerd zijn volledigheidshalve opgenomen, maar worden niet bekend verondersteld):

accipio	accepi	acceptum
ago	egi	actum
aperio	aperui	apertum
aspicio	aspexi	aspectum
aufero	abstuli	ablatum
cado	cecid	casum*
caedo	cecid	caesum
capio	cepi	captum
cedo	cessi	cessum*
censeo	censui	censum
cerno	crevi	cretum*
claudo	clausi	clausum
cogo	coegi	coactum
colo	colui	cultum
comprehendo	comprehendi	comprehensum
consulo	consului	consultum
credo	credidi	creditum*
cresco	crevi	cretum*
cupio	cupivi	cupitum*
curro	cucurri	
decerno	decrevi	decretum
defendo	defendi	defensum
desero	deserui	desertum
dico	dixi	dictum
disco	didici	-
divido	divisi	divisum
do	dedi	datum
doceo	docui	doctum*
duco	duxi	ductum
emo	emi	emptum
eo	ii	
facio	feci	factum
fero	tuli	latum
flecto	flexi	flexum
fluo	fluxi	fluxum*
frango	fregi	fractum
fugio	fugi	-
gero	gessi	gestum
haereo	haesi	haesum*
iaceo	iacui	-
iacio	ieci	iactum
instruo	instruxi	instructum
intellego	intellexi	intellectum
interficio	interfeci	interfectum
iubeo	iussi	iussum
iungo	iunxi	iunctum
iuvo	iuvi	iutum
lego	legi	lectum
maneo	mansi	
metuo	metui	-
misceo	miscui	mixtum
mitto	misi	missum
moveo	movi	motum

nolo	nolui	-
nosco	novi	notum*
pario	peperi	partum*
pello	pepuli	pulsum
peto	petivi	petitum
pono	posui	positum
posco	poposci	-
possum	potui	-
premo	pressi	pressum
quaero	quaesivi	quaesitum
rapio	rapui	raptum
rego	rexii	rectum*
relinquo	reliqui	relictum
respondeo	respondi	responsum
rideo	risi	risum*
rumpo	rupi	ruptum
ruo	ruii	rutum*
scribe	scripsi	scriptum
sedeo	sedi	sessum*
sentio	sensi	sensum
sino	sivi	situm
sisto	stiti	statum*
solvo	solvi	solutum
statuo	statui	statutum
sto	steti	statum*
struo	struxi	structum
suadeo	suasi	suasum
sum	fui	-
sumo	sumpsi	sumptum
surgo	surrexi	surrectum
tango	tetigi	tactum
tego	texi	tectum
teneo	tenui	tentum*
tollo	sustuli	sublatus
traho	traxi	tractum
tremo	tremui	-
veho	vexi	-
venio	veni	-
verto	verti	-
video	vidi	visum
vinco	vici	victum
vivo	vixi	-
volo	volui	-
volvo	volvi	volutum

Deponentia en semi-deponentia

aggredior	aggessus sum
audeo	ausus sum
fio	factus sum
fruor	fructus sum
fungor	functus sum
gaudeo	gavisus sum*
loquor	locutus sum
mereor	meritus sum
morior	mortuus sum
nascor	natus sum
obliviscor	oblitus sum
orior	ortus sum

patior
polliceor
proficiscor
queror
reor
sequor
soleo
utor
vehor
vereor
vertor

passus sum
pollicitus sum
profectus sum
questus sum
ratus sum
secutus sum
solitus sum
usus sum
vectus sum
veritus sum
versus sum

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.Examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.Staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.Examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.Staatsexamensnt2.nl)